

CHUYỆN KHỈ Ở CÙ LAO CHÀM

Trần Văn An

Cù Lao Chàm là một cụm đảo gồm 8 hòn lớn nhỏ nằm cách đất liền Hội An khoảng 15 hải lý, trong đó hòn Lao là nơi có cư dân sinh sống từ lâu đời và cũng là nơi có đỉnh hòn Biền cao hơn hẳn các cụm đảo khác của nước ta (571m). Ngay từ thế kỷ 7 - 8, Cù Lao Chàm đã trở thành là điểm tiền tiêu, địa chỉ nổi tiếng trên tuyến giao thương đường biển nối liền từ Trung Cận Đông, đến Đông Nam Á, Đông Á. Ngoài ra, do vị trí đặc biệt về địa - sinh thái gắn với biển đảo nên nơi đây còn là xứ sở của nhiều loài động, thực vật quý trong đó có loài khỉ đuôi dài Cù Lao Chàm. Chim yến và giống khỉ đuôi dài là 2 loại động vật đặc hữu của khu Dự trữ sinh quyển thế giới Cù Lao Chàm - Hội An được ghi vào sách đỏ động vật cần bảo vệ nghiêm ngặt.

Không biết từ bao giờ Cù Lao Chàm đã là nơi sinh sống của nhiều bầy đàn khỉ. Các vạt rừng sum suê với nhiều loại cây trái có thể ăn được như trâm, ươi, mù tru, dâu, nhãn, sim, ôi, chuối, mít,... là môi trường lý tưởng để loài khỉ sinh sôi, phát triển. Người dân Cù Lao Chàm cho biết trước đây khỉ đông vô kể, cứ chiều chiều, sáng sáng từng đàn khỉ mẹ, khỉ con lại kéo nhau ra ngồi phơi nắng ở các ghềnh đá hoặc leo trèo, nhảy nhót ở các vạt rừng sát khu dân cư. Một bài vịnh về Cù Lao Chàm ra đời

khoảng cuối thế kỷ 19 đầu thế kỷ 20 có đoạn mô tả:

*“... Làn theo chốn thiên nhai hải giác
Kìa khỉ hú trên non nghe chạt chạt
Nọ thằng ngư hò hát chốn giang đầu
Kìa bầy dê ông Võ bỏ đi đầu
Diền Đơn lại vanh râu ngòi hút thuốc
Thứ chi lạ nằm trong khe coi đuộc đuộc
Kẻ nói lộc sùng, người nói lột dã long
Họ hàng bàn tán chưa xong
Yêu sùng bồng khi không biến hóa
Một bầy khỉ trên non cười rả rả
Cồng con ngòi hòn đá thấp cao
Hỏi Ngộ Không ông ở nơi nào
Để lũ chúng triều tam, mộ tứ...”*

Thậm chí nhiều chú khỉ còn dạn dĩ mò vào tận nhà dân để lục lợi nồi niêu com cá, trèo lên các trang thờ để trộm hoa quả. Đến mùa thu hoạch khỉ còn kéo từng đàn đến các nà ruộng ven núi bẻ phá lúa bắp, hoa quả gây tổn thất cho nhà nông, vì vậy việc làm chòi giữ khỉ cũng là một nét riêng trong sinh hoạt nghề nông ở Cù Lao Chàm:

*“... Lúa này mới chín vàng mơ
Thân đi giữ khỉ bơ vơ một mình
Buồn tình cha chả buồn tình*

Khi thời lên xuống khi mình ngồi lo

Lo cho bầy khi tò mò

Khi nhỏ khi lớn khi to cả bầy..."

Từ thực tế này tại Cù Lao Chàm hiện còn lưu truyền nhiều mẩu chuyện liên quan đến loài khi, từ chuyện khi vào nhà bông con nít đến chuyện khi gheo phụ nữ, từ chuyện có thực đến những chuyện mang màu sắc quái dị, hoang đường.

Về chuyện quái dị, nhiều người dân ở Cù Lao Chàm hiện vẫn truyền miệng câu chuyện về con khi 3 chân ở truông Bãi Xếp. Tương truyền con khi này là ông tướng Cốt Đột thời nhà Tần biến hóa thành, chạy rất nhanh chuyên đón bắt phụ nữ, trẻ con khi họ đi ngang qua truông Bãi Xếp, nhất là lúc trời mưa hoặc khi chiều về:

"Trời mưa không dám về Làng

Sợ truông Bãi Xếp, sợ đàng ông Thê"

Truông Bãi Xếp, đàng ông Thê là tên gọi 2 địa điểm nằm trên con đường nhỏ băng qua các vạt rừng, ghềnh đá nổi bãi Làng với bãi Hương. Ngày xưa đây là con đường độc đáo khó đi lại, nhiều rấn rít, trơn khi, vì vậy là nỗi ám ảnh đối với khách bộ hành khi đi ngang qua nơi này.

Khi ở Cù Lao Chàm cũng biết báo ơn, báo oán. Chuyện kể rằng lúc trước có một người lính thường bắn khi để nấu cao. Một hôm có một khi mẹ cõng con mon men đến gần nhà dân để kiếm ăn thì bị phát hiện. Người lính giương súng bắn làm chết khi con và xác khi rơi xuống đất. Khi mẹ thấy vậy nhào theo ôm xác con kêu la thảm thiết rồi cũng bị bắn chết. Đến tối đó, tự dưng người lính kêu hú như tiếng khi mẹ khóc con rồi chạy vào rừng mất hút.

Ngày hôm sau người ta tìm thấy xác người lính nằm vắt vẻo trên một ghềnh đá, thân thể co quắp như xác khô. Dân gian cho rằng đó là do hồn khí nhập xác báo thù. Qua các câu chuyện không khó khăn lắm để nhìn ra dưới lớp màu sắc quái dị là yếu tố thực tế về việc cảnh báo không nên đi lại một mình ở những con đường hẻo lánh, nguy hiểm và thái độ phản đối của người dân đối với việc săn bắn khí ở Cù Lao Chàm.

Việc bắt khí, đuổi khí cũng để lại nhiều mẩu chuyện vui lúc trà dư tửu hậu. Người dân ở đây có nhiều cách đặt bẫy, giăng bẫy bắt khí trong đó cách đơn giản là dựa vào bản tính bắt chước của loài khí để lừa bắt. Trước đây khi xuống ven các bãi biển rất đông, nhất là bãi Ông, bãi Bắc. Trên các bãi này mọc đầy rau muống biển, một loại cây thân dây bò lan dài tên mặt đất, hoa màu tím khá đẹp mắt. Và đây là mẹo bắt khí: khi thấy đông khí thập thò ở các vạt rừng ven biển thì một số người giả vờ chạy nhảy vui đùa, rồi bứt các dây rau muống quấn quanh người để lũ khí chú ý theo dõi, sau đó lẳng lặng rút lui nhường bãi biển lại cho lũ khí. Thế là các chú khí tinh nghịch từ các bụi cây nhảy ra, bắt chước bứt dây rau muống quấn quanh mình để vui đùa chí chóc. Đợi đến khi các dây rau muống quấn đầy mình các chú khí thì a - lê - hấp, những người mai phục từ các bụi cây, mô đá nhảy xổ ra bắt khí. Do vị vướng bởi dây rau muống rất dai, khó bứt đứt

nên một số chú khí đành bó tay bó chân làm tù binh của con người.

Nhiều người cao tuổi ở Cù Lao Chàm vẫn còn nhớ những lần bắt khí bằng lưới ở bãi Ông. Để chuẩn bị, dân làng cử một người lên bãi Ông giả đi câu để thám thính. Nếu thấy khí tập trung đông thì về báo lại để gọi người đi bắt. Đoàn bắt khí khoảng 15, 16 người với dụng cụ gồm lưới, cây nạng, đèn gió trong đó 10 người giữ việc cầm nạng, 2 người bung thúng lưới, 2 người cầm đèn gió, 2 người canh chừng. Trời gần sáng đoàn người bí mật áp sát địa điểm nơi khí tập trung. Khi đến gần vị trí thì tuyệt đối giữ im lặng, không gây tiếng động để tránh bị phát hiện. Vào vị trí, mỗi người cầm 1 cây nạng (*cây gậy trên đầu có chạc chia ra để giữ lưới*) áp sát các ghềnh đá, hai người bung thúng lưới rải quanh khu vực có khí. Rãi xong thì mắc các biên lưới vào đầu nạng sẵn sàng cho việc giăng lưới. Hai người canh chừng thì theo dõi xem động tĩnh của bầy khí. Nếu bầy khí không phát hiện thì chờ đến sáng sẽ bắt được nhiều hơn, nếu bị phát hiện thì một người la lớn: “*lộ rồi*”. Lập tức đèn gió được thắp sáng và 10 người cầm nạng nhanh chóng trùm lưới lên khu vực có khí để đón bắt. Đang mơ màng thì bị đánh động, đàn khí nhón nháo nhảy trốn thì bị vướng lưới. Mỗi lần như vậy phục bắt được 30 đến 40 chú khí.

Ngoài việc làm chòi canh giữ khí, dùng các vật phát ra tiếng động để xua đuổi khí, người dân Cù Lao Chàm còn có cách đuổi khí khá độc đáo. Người dân bắt một chú khí, mặc cho chú 1 bộ đồ ngắn màu đỏ, khâu kín lại không cho chú gỡ ra rồi thả về đàn. Lũ khí đang hăng hái bẻ phá lúa bắp thì tự dưng ở đâu một con khí lạ đỏ chót nhảy xổ ra nên hốt hoảng nhảy tránh. Cứ như vậy, khí đỏ càng cố nhập bầy thì đàn khí lại càng nhảy tránh vào núi và việc bảo vệ hoa màu “*bắt chiến tự nhiên thành*”.

Do không được bảo vệ nên có thời gian đàn khí ở Cù Lao Chàm giảm đi rõ rệt về số lượng cá thể. Những mẩu chuyện săn khí, đuổi khí, nuôi khí, khí ghẹo phá người, khí thành tinh... dần dần trở thành ký ức về một thời kỳ đáng nhớ. Kể từ khi Cù Lao Chàm - Hội An được công nhận là Khu Dự trữ

Sinh quyển Thế giới vào ngày 26/5/2009 việc săn bắn, bẫy bắt khí ở Cù Lao Chàm đã bị nghiêm cấm. Có lẽ nhờ chủ trương này và sự hưởng ứng tích cực của cộng đồng nên đàn khí ở Cù Lao Chàm dần dần phát triển đông đúc trở lại.

Hôm nay đến với Cù Lao Chàm du khách có thể tận mắt chứng kiến cảnh từng đàn khí kéo nhau nhảy nhót vui đùa ở các ghềnh đá ven biển, đu chuyền, treo mình trên những cành cây sum suê cạnh nhà dân ven đường tạo nên một cảnh tượng rất ngoạn mục, tự nhiên khác hẳn cảnh những đàn khí nuôi nhốt trong các khu du lịch.

Sự đông đúc trở lại của đàn khí là tín hiệu đáng mừng chứng tỏ hệ sinh thái động - thực vật ở Cù Lao Chàm đang được phục hồi hiệu quả. Cảnh chạy nhảy, leo trèo của các đàn khí cũng sẽ là nét điểm xuyên sinh động cho phong cảnh thiên nhiên Cù Lao Chàm vốn đã rất nên thơ với màu đỏ rực rỡ của hoa ngô đồng, màu xanh trong trẻo của bầu trời và nước biển. Xuân Bính Thân đang đến cùng với sự trở về của đàn khí như một điềm triệu cát tường, tốt đẹp, “*Thân Dậu niên lai kiến thái bình*”, phát triển không chỉ ở vùng biển đảo Cù Lao Chàm mà còn ở khắp mọi miền của đất nước ta♥